

หน่วยที่ 1

ปรัชญาแห่งการเรียนรู้

ศาสตราจารย์รังสรรค์ แสงสุข

รองศาสตราจารย์ ดร.โมชิต อินทวงศ์

รองศาสตราจารย์ประทีป วาทิกทินกร

อารัมภบท

การเรียนรู้ของบุคคลมิได้มุ่งให้ผู้เรียนเรียนรู้เฉพาะเนื้อหาวิชาตามที่สาขาวิชากำหนดไว้ในหลักสูตรเพียงอย่างเดียว ด้านเดียว เรียนจบหลักสูตรก็สำเร็จการศึกษาไปประกอบอาชีพตามความถนัดและความสนใจของแต่ละบุคคล ถ้าบุคคลใดได้รับการฝึกฝนตนเองให้ใฝ่เรียนใฝ่รู้ก็จักสามารถแสวงหาความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง เป็นบุคคลที่สามารถพัฒนาตนเองด้วยการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถและมีศักยภาพในการปฏิบัติงานได้เต็มกำลังความสามารถของบุคคล

สถาบันการศึกษาทุกระดับมีความมุ่งหมายและหลักการในการจัดการศึกษาตามบทบัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 กำหนดให้การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542 : 5)

เพื่อให้การเรียนรู้ของบุคคลบรรลุตามความมุ่งหมายและหลักการในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษา การแสวงหาความรู้และการเรียนรู้เพื่อให้เกิดภูมิปัญญาเป็นแนวคิดทิศทางและแสงสว่างแห่งภูมิปัญญา ขออัญเชิญกระแสพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาคุณวุฒิปันจติกิตติมศักดิ์ของ 5 สถาบัน

เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2532 มหาวิทยาลัยรามคำแหง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มหาวิทยาลัยศิลปากร และราชวิทยาลัย ศัลยแพทย์แห่งประเทศไทย ได้ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาคุณวุฒิปันจติกิตติมศักดิ์และฉลองพระองค์ครูที่ศาลาดุสิตดาลัย ในการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานกระแสพระราชดำรัส

กระแสพระราชดำรัสนั้นสั้น แต่มีข้อความที่ฉกรรจ์เกี่ยวกับการศึกษาและการพัฒนา กระแสพระราชดำรัสต่าง ๆ มักจะทรงชี้ทิศทางที่สำคัญ ๆ ไม่น่าจะผ่านไปหรือรับรู้กันในวงแคบ ๆ สื่อมวลชนน่าจะนำมาเผยแพร่ เพื่อไปสู่การรับรู้กันในวงกว้าง และพินิจพิจารณากันให้ลึกซึ้ง เพื่อประกอบการทำงานในด้านต่าง ๆ ให้ได้ผลดีแก่ประเทศชาติ ขออัญเชิญพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2532 มาทุกตัวอักษรดังต่อไปนี้

พระราชดำรัส

ในพิธีทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ของ 5 สถาบัน

ณ ศาลาศิติดาเลีย พระราชวังดุสิต

วันอังคารที่ 3 ตุลาคม 2532

ขอขอบใจสถาบันการศึกษาทั้ง 5 แห่งเป็นอันมาก ที่นำปริญญาคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์และเสื้อครุยมามอบให้ นับเป็นการให้เกียรติยกย่องข้าพเจ้าอย่างแท้จริง เมื่อได้รับแล้ว ผู้รับก็ควรแสดงสัมโมทนียกถาตามธรรมเนียม ข้าพเจ้าจึงขอนำข้อสังเกตซึ่งอาจเป็นประโยชน์แก่การจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยมาปรารภกับท่าน

เจตนาสำคัญข้อหนึ่งของมหาวิทยาลัย ก็คือมุ่งจะอบรมนักศึกษาให้เป็นคนเก่ง คือให้มีความเป็นเลิศในด้านต่าง ๆ รอบตัว เช่น ในด้านวิชาการ ด้านความคิดริเริ่ม ด้านความกล้าหาญสามารถในการแสดงออก และด้านความกระตือรือร้นที่จะก้าวหน้า เป็นต้น การสอนคนให้เก่งนี้ ถ้าดูเฉพาะบางแง่บางมุม อาจเห็นว่าดี ว่าสอดคล้องต้องกับสมัยเร่งรัดพัฒนา แต่ถ้ามองให้ถี่ถ้วนรอบด้านแล้ว จะเห็นว่า การมุ่งสอนคนให้เก่งเป็นเกณฑ์อาจทำให้เกิดจุดบกพร่องต่าง ๆ ขึ้นในตัวบุคคลได้ไม่น้อย ที่สำคัญก็มี

1. บกพร่องในความคิดพิจารณาที่รอบคอบและกว้างไกล เพราะใจร้อน เร่งจะทำการให้เสร็จโดยเร็ว เป็นเหตุให้การทำงานผิดพลาด ชัดข้อง และล้มเหลว

2. บกพร่องในความนับถือและเกรงใจผู้อื่น เพราะถือตนว่าเป็นเลิศ เป็นเหตุให้เย่อหยิ่ง มองข้ามความสำคัญของบุคคลอื่น และมักก่อความขัดแย้ง ทำลายไมตรีจิตมิตรภาพ ตลอดจนความสามัคคีระหว่างกัน

3. บกพร่องในความมรรยาธ์สัพอเหมาะพอดีในการกระทำทั้งปวง เพราะมุ่งหน้าแต่จะทำตัวให้เด่นให้ก้าวหน้า เป็นเหตุให้เห็นแก่ตัว เหวี่ยงเอาเปรียบ

4. บทพร่องในจริยธรรมและความรู้จักผิดชอบชั่วดี เพราะมุ่งแต่จะแสวงหาประโยชน์เฉพาะตัวให้เพิ่มพูนขึ้น เป็นเหตุให้ทำความผิดและความชั่วทุจริตได้ โดยไม่รู้สึกสะอิดสะเอียน

ผู้ที่มีจุดบกพร่องดังกล่าวนี้ เห็นกันอยู่ว่ามักจับเหตุจับผล จับหลักการไม่ถูก ส่วนใหญ่จึงประสบปัญหาและความผิดพลาด ไม่อาจสร้างความเจริญก้าวหน้าที่ยั่งยืนให้แก่ตนเองกับบ้านเมืองได้ตามเป้าหมาย ดังนั้น นอกจากจะสอนคนให้เก่งแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอบรมให้ดีพร้อมกันไปด้วย ประเทศของเราจึงจะได้คนที่มีคุณภาพพร้อม คือทั้งเก่งทั้งดี มาเป็นกำลังของบ้านเมือง กล่าวคือ ให้ความเก่งเป็นปัจจัยและพลังสำหรับการสร้างสรรค์ ให้ความดีเป็นปัจจัยและพลังประคับประคองหนุนนำความเก่ง ให้เป็นไปในทางที่ถูก ที่ควร ที่อำนวยผล เป็นประโยชน์อันพึงประสงค์แต่ฝ่ายเดียว ข้าพเจ้าเห็นว่าถ้ามหาวิทยาลัยทั้งหลายร่วมมือกันสร้างความเก่งและความดีให้เกิดพร้อมกันในตัวนักศึกษาได้ อีกไม่นาน ความผิดพลาด สับสน รวมทั้งปัญหาข้อขัดข้องนานาประการในบ้านเมืองเรา จะทุเลาลดน้อยลง และความเจริญก้าวหน้าที่ยั่งยืน จะบังเกิดขึ้นได้รวดเร็วกว่าที่เรา กำลังเร่งร้อนกระทำกันอยู่ในเวลานี้

ขอขอบใจทุกท่านและทุกสถาบันอีกครั้งหนึ่ง ทั้งขออวยพรให้มีความสุข ความสำเร็จ และความเจริญก้าวหน้ายิ่งๆ ขึ้นไป ในหน้าที่และสัมมาชีพที่แต่ละท่านประกอบอยู่

สำเนาถูกต้อง

นายสมศักดิ์ จตุพรภัทร

สำนักพระราชเลขานุการ

3 ตุลาคม 2532

ในพระราชดำรัสนี้ ทรงดีเข้าไปตรงหัวใจของการศึกษาและการพัฒนาที่เดียว ดังนี้

(1) การสร้างความเจริญก้าวหน้าที่ยั่งยืนของบ้านเมืองขึ้นกับการพัฒนาคนที่มีคุณภาพ

(2) การศึกษาสร้างคนที่มีความบกพร่องอยู่มาก “...ผู้ที่มีจุดบกพร่องดังกล่าวนี้ เห็นกันอยู่ว่ามักจับเหตุจับผล จับหลักการไม่ถูก ส่วนใหญ่จึงประสบปัญหาและความผิดพลาด ไม่อาจสร้างความเจริญก้าวหน้าที่ยั่งยืนให้แก่ตนเองกับบ้านเมืองได้ตามเป้าหมาย”

(3) การศึกษาจะต้องสร้างรากฐานของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือมีทั้งความเก่งและความดีพร้อมกัน

(4) การพัฒนาที่กำลังเร่งร้อนกระทันหันอยู่ในเวลานี้ จะไม่เป็นความเจริญก้าวหน้าที่แท้จริงหากไม่ปรับปรุงการศึกษาให้ดี ถ้าไม่ใช่ความเจริญก้าวหน้าที่แท้จริง ก็เป็นความเจริญก้าวหน้าแบบปลอม ๆ

การศึกษาทุกวันนี้ ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัยเน้นที่การขัดเขี่ยครายละเอียดเนื้อหาและเทคนิคเป็นสำคัญ ไม่สร้างสติปัญญาอย่างแท้จริง ทำให้คิดไม่เป็น ทำไม่เป็น และขาดความเข้าใจตนเองที่สัมพันธ์อยู่กับสรรพสิ่งทั้งหลาย (จริยธรรม) ทำให้ประเทศชาติอ่อนแอและประกอบด้วยคนที่ก่อทุกข์ให้ตนเองและผู้อื่น ในสภาพอย่างนี้ อย่าพูดถึงการพัฒนาสังคมเลย การพัฒนาเศรษฐกิจก็ดำเนินต่อไปไม่ได้ เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจโดยไม่พัฒนาคนนั้นไปได้ช่วงสั้น ๆ เท่านั้น

วงการศึกษานิตทุกระดับควรนำกระแสพระราชดำรัสไปปรับปรุงการศึกษากันอย่างจริงจังเพื่อให้การศึกษาสามารถพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพื่อให้ประเทศไทยมีพลังทางปัญญาและพลังทางจริยธรรม อันเป็นฐานของความเจริญก้าวหน้าที่แท้จริง (ประเวศ วะสี, 2538 : 7-10)

ปาฐกถาด้านการศึกษาใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

เพื่อให้ปฐมบทการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลได้กว้าง รู้ลึก รู้จริง และเรียนรู้ด้วยตนเอง ได้อย่างต่อเนื่อง การศึกษาและเรียนรู้บทปาฐกถาด้านการศึกษาและพระราชดำรัสเกี่ยวกับการศึกษา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีหลายหัวข้อและจัดพิมพ์ใน “รัตนพิณิจ นิตยสารการศึกษา” (2542) และ “รัตนประทีป” (2543) จึงขออัญเชิญบทปาฐกถาด้านการศึกษาในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เรื่อง “เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ในทศวรรษหน้า” เพื่อได้ศึกษาในรายละเอียดต่อไป

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงบรรยายในหัวข้อ “แนวโน้มการจัดการเรียนการสอนเพื่อการเรียนรู้ในทศวรรษหน้า” ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ในทศวรรษหน้า” ณ โรงแรมบีพี สมิหลา จังหวัดสงขลา วันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2542 (2542 : 84-107 และ 2543 : 80-96)

เมื่อครูนี้อ่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายสมศักดิ์ ปริศนานันทกุล) กล่าวว่า การจัดงานครั้งนี้ได้เชิญผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ มาร่วมบรรยายหลายท่าน มองไปก็เห็นผู้เชี่ยวชาญนั่งอยู่หลายท่าน ข้าพเจ้าไม่เชี่ยวชาญอยู่คนเดียว ก็เลยแย่น้อย วันนี้ได้รับมอบหมายให้มาพูดถึงเรื่อง แนวโน้มการศึกษาในทศวรรษหน้า ซึ่งเป็นเรื่องยาก เพราะจะพูดแนวโน้มได้จะต้องรู้จักการศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ดี และรู้จักเรื่องของยุคสมัยนี้อย่างถ่องแท้ด้วย

ยุคที่เราเรียกกันว่า “ทศวรรษหน้า” นี้เป็นช่วงที่อธิบายและศึกษาได้ยาก เพราะเป็นช่วงเปลี่ยนผ่าน หรือถ้าจะพูดให้ฟังยาก ๆ ก็คือ พลังของศตวรรษที่ 20 กับพลังของศตวรรษที่ 21 ที่เพิ่งก่อเกิดกำลังผสมหรือต่อต้านกัน มีปัญหาในด้านต่าง ๆ ที่เป็นปัญหามาแต่ศตวรรษที่ 20 หรือศตวรรษก่อน ๆ รวมทั้งแนวคิดของคนในยุคสมัยนั้นที่ต่างจากปัจจุบันและที่จะเป็นไปในอนาคต ในปัจจุบันหรือยุคร่วมสมัยมีปัญหาการขัดแย้งกันเรื่องเชื้อชาติ และเรื่องอื่น ๆ มาถึงยุคใหม่ล่าสุดมีแนวคิดและเป็นเรื่องการไร้พรมแดน การเปิดกว้าง หรือการมีระบบ digital ที่เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า ทุก 18 เดือน ช่วงเปลี่ยนผ่านนี้จึงมีพลังสองอย่างที่ขัดแย้งกัน เป็นช่วงที่เราต้องศึกษาให้เข้าใจให้ได้ รวมทั้งเข้าใจการตีความอนาคตทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมด้วย

กล่าวกันว่าขณะนี้และต่อไปข้างหน้า สถานที่ต่าง ๆ ในโลกจะเข้าใกล้กันมากขึ้น ที่กล่าวเช่นนี้ไม่ใช่สาเหตุเพราะเปลือกโลกหดเข้ามาอยู่ใกล้ ๆ กัน แต่เกิดจากความรวดเร็ว ความสะดวก ในการเดินทางและการสื่อสารโทรคมนาคมในปัจจุบัน ทำให้คนไปมาหาสู่กันได้ อย่างใกล้ชิด แม้จะอยู่กันคนละมุมโลกก็ยังมีความคิดที่คล้ายคลึงกันได้ ดังนั้นถ้าหากไม่พัฒนา ความรู้ความสามารถของเราเองแล้ว เราก็คงไม่สามารถอยู่ได้อย่างเป็นสุขในสังคมอนาคตที่มีการเปลี่ยนแปลงฉับไวในหลาย ๆ ด้าน

หากมองอีกอย่างหนึ่ง ในประเทศเดียวกัน ไม่ได้หมายถึงประเทศไทยเท่านั้น แต่ หมายถึงหลายประเทศ ต่างก็มีคนที่มีความแตกต่างกันมาก ๆ อยู่ร่วมกัน บางประเทศมีคนพูด ภาษาต่างกันเป็นร้อย ๆ ภาษา ฐานะทางเศรษฐกิจก็ต่างกัน ในประเทศเดียวกัน อาจมีคนที่ยัง ความเป็นอยู่เช่นมนุษย์สมัยหิน หรือความเป็นอยู่แบบยังชีพซึ่งดีขึ้นมาหน่อย คือ สามารถ รองรับคนให้อยู่รอดได้จำนวนมากขึ้น หรือพวกที่เปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจแบบทำการเกษตร มาเป็นอุตสาหกรรม หรือสมัยใหม่ที่เป็นธุรกิจแบบ e-commerce, e-business ที่เราได้ประชุม กัน เมื่อไม่นานมานี้ก็เป็นเรื่องประเทศเดียวกัน แต่มีทุกอย่างหรือทุกระดับที่กล่าวมาข้างต้น มีความคิดต่างกัน ใช้ชีวิตต่างกัน กลายเป็นว่าเหมือนอยู่คนละโลก คนละแห่ง ก็เป็นปัญหา สำคัญข้อหนึ่งของหลายประเทศในศตวรรษนี้และต่อไปในอนาคต

ความรู้ที่จำเป็นสำหรับทศวรรษหน้า

การศึกษาคือการพัฒนาคนพัฒนาชาติให้คนมีความรู้ที่จะสามารถสร้างตนให้มี ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงขึ้น สร้างชาติให้อยู่อย่างมีความสุขและรุ่งเรืองได้ เราพูดว่าจะ ต้องพัฒนาคนให้มีความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษหน้านั้นเราต้องรู้อะไร คำตอบก็มี หลายอย่าง พูดไปได้เรื่อย ๆ และทุกคนคงจะช่วยเติมคำในช่องว่างตรงนี้ได้ หลายอย่างที่ว่าจะ มี ดังนี้

ประการแรก เรียนรู้ให้อ่านออกเขียนได้ เพื่อจะได้รู้และแพร่ข่าวสารได้ บางคนเรียน ไปแล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ ก็ต้องพยายามฝึกฝนต่อไป

ประการที่ 2 เรียนรู้ให้มีอาชีพ คือสามารถทำงานเลี้ยงตัวได้ ให้มีความเชี่ยวชาญใน วิชาชีพ และรู้จักปรับปรุงพัฒนาความรู้ของตนให้ดีขึ้น

ประการที่ 3 รู้จักดำรงตนให้สมฐานะความเป็นมนุษย์ ข้อนี้น่าจะเป็นรูปธรรมได้ยาก สรุปล้วน ๆ อยู่อย่างสมคุณค่าความเป็นมนุษย์ มีศักดิ์ศรี ทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ รู้จักใช้ชีวิตให้มี

คุณค่า ใช้สติคิดพินิจในการดำรงตน เป็นความรู้ที่เอามาประกอบอาชีพโดยตรงไม่ได้ แต่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน

ประการที่ 4 การมีคุณธรรมกำกับความรู้ เพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมนี้ได้ เช่น การไม่เอาเปรียบกันจนเกินไป การปฏิบัติตามกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ การมีวินัยในตนเอง และการมีหลักการดำรงชีวิตอย่างมั่นคงปลอดภัย เรื่องนี้เป็นความรู้ที่จำเป็นสำหรับทศวรรษหน้าเช่นกัน

ประการที่ 5 ต้องสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ มีความเข้าใจผู้อื่น สามารถจัดหรือลดความขัดแย้ง ซึ่งเป็นฐานเบื้องต้นในการแก้ไขข้อขัดข้อง และสร้างสันติภาพทั้งในระดับประเทศ และระดับประชาคมระหว่างประเทศสืบต่อไป ได้เคยเห็นหลักสูตรที่สอนในระดับโรงเรียนและมหาวิทยาลัยที่มีการสอนเด็กในวิชา Conflict Management หรือการจัดการข้อขัดแย้ง จะเห็นได้ว่าเป็นความรู้ที่สมควรรู้ถึงขนาดนำมาจัดเป็นระบบแล้ว

ประการที่ 6 ต้องมีความรู้ที่จะประหยัดและใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องสำคัญของทศวรรษ ศตวรรษ และสหัสวรรษหน้า ที่ประชากรมีแต่เพิ่มขึ้น ในขณะที่ทรัพยากรไม่ได้เพิ่มตามไปด้วย หรือเพิ่มแต่ช้ากว่าจำนวนประชากร

นอกจากนี้อาจต้องมีความรู้อื่น ๆ ที่จะต้องรู้อีก ก็คงมีผู้เชี่ยวชาญกล่าวในการพูดที่จะมีในช่วงต่อจากนี้

การพัฒนาคนในทศวรรษหน้า

การพัฒนาคนในทศวรรษหน้านั้นจะอย่างไร มีการพูดกันมากเรื่องการพัฒนาคนให้ใช้เทคโนโลยีเป็น และการใช้เทคโนโลยีในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ปัจจุบันเทคโนโลยีก้าวหน้าไปรวดเร็วมาก คอมพิวเตอร์เป็นตัวอย่าง พอรุ่นที่ออกมาซึ่งคิดว่าเป็นรุ่นใหม่แล้ว อีกไม่นานก็มีความรู้ใหม่ๆ สร้างคอมพิวเตอร์ใหม่มาอีกรุ่นหนึ่ง ของที่เคยทันสมัยก็กลายเป็นล้าสมัยไป ยังคิดเลยว่าหากเอาแผ่นซีดีรอม (CD-ROM) ใส่วัสดุ time capsule ฝังไว้ จะขุดขึ้นมาใหม่ในอีก 160 ปีข้างหน้า พอเปิดขึ้นมาใหม่ เทคโนโลยีเก่าไปแล้ว คนรุ่นนั้นเขาไม่รู้อะไรจะเอาเครื่องอะไรมาอ่านซีดีรอมเหล่านั้นได้

การนำเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์นั้น แม้จะนำมาใช้แล้ว ไม่ใช่จะทำให้เรื่องที่ทำอยู่ไม่ได้อย่างรวดเร็วเสมอไป อาจมีปัญหาเกิดขึ้น เช่น ในทางสาธารณสุขที่ทุกคนตั้งเป้าว่าจะทำงานให้บรรลุจุดหมายใน ค.ศ. 2000 เรื่องสุขภาพจิตถ้วนหน้า ซึ่งมีเรื่องของการจัดการขาดสารไอโอดีนอยู่ด้วย เขาตั้งเป้าหมายนี้ไว้ตั้งแต่ ค.ศ. 1977 อีก 100 วันก็จะถึง ค.ศ. 2000 แล้ว แต่ปัญหาก็คงมีอยู่ เป้าหมายจึงต้องเลื่อนไปอีกหน่อย

เท่าที่มีประสบการณ์มา เมื่อมีการแก้ไขปัญหา ตอนต้นมักจะเกิดปัญหาที่ไม่คาดคิดขึ้น และดูเหมือนจะมีปัญหามากขึ้น แต่ปัญหาจะน้อยลงตามลำดับหากดำเนินการต่อไปได้ในแนวทางที่ถูกต้อง เช่น การแก้ปัญหาเด็กขาดสารอาหาร ตอนแรกอ่านข้อมูลที่เขาทำไว้เบื้องต้น ดูตัวเลขบุคคลเป้าหมาย แล้วก็นำมาใช้เป็นข้อมูลวางแผน พอเริ่มทำโครงการจริง ไปสำรวจจริงพบว่า จำนวนเด็กขาดสารอาหารมีมากกว่าตัวเลขที่เขียนไว้แต่เดิม แต่เมื่อดำเนินการไปได้ระดับหนึ่ง ปัญหา ก็จะลดน้อยลง หรือยกตัวอย่างเช่น ในหมู่นักการศึกษาที่ทำโครงการเรื่องผู้รู้หนังสือ ไม่รู้หนังสือ พอออกไปหาข้อมูลกันจริง ๆ ก็จะพบผู้ไม่รู้หนังสือมากขึ้น และมีสาเหตุของการไม่รู้ที่แตกต่างกันออกไปด้วย

แนวโน้มการศึกษาในทศวรรษหน้า

ขอกลับมาพูดเรื่อง “แนวโน้มการศึกษาในทศวรรษหน้า” ตั้งแต่ปัจจุบันนี้ซึ่งมีวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ กล่าวกันว่าวิกฤตการณ์นี้เป็นกระแสโลก เป็นวัฏจักร แต่ส่วนหนึ่งก็เกิดจากการขาดวินัยทางด้านเศรษฐกิจ การทำบัญชีไม่โปร่งใส และความไม่สุจริตต่าง ๆ ด้วย หลายคนกล่าวว่าในช่วงนี้ เป็นช่วงที่การศึกษาจะมีบทบาทมากที่สุด เพราะจะสามารถช่วยแก้ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นได้ มีศาสตราจารย์ชาวญี่ปุ่นท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า ตอนนี้เศรษฐกิจไม่ดี เงินไม่มี เราก็คงใช้เงินน้อยลง ใช้ความคิดให้มากขึ้นหน่อย เราก็คงไปได้ ไม่อับจน อันนี้ก็เป็นเรื่องของกำลังใจ

แม้ว่าเศรษฐกิจขณะนี้ไม่ดี ทำให้ตำแหน่งหน้าที่การงานลดลง ผู้ที่ทำงานอยู่บางกลุ่มก็ต้องออกจากงาน ผู้ที่สำเร็จการศึกษายังไม่มีโอกาสจะทำงานที่ได้เรียนมาก็มีมาก บางคนใช้โอกาสนี้เรียนไปเรื่อย ๆ บางคนไม่มีโอกาสเพราะไม่สามารถจะหาทุนเรียนได้ ที่จริงแล้วในเวลานี้ และในทศวรรษหน้าที่จะมาถึงในอีก 3 เดือนข้างหน้า ทุกคนควรพยายามช่วยกันให้คนไทยได้มีโอกาสเรียนให้มากที่สุด เพื่อให้ประเทศรุ่งเรืองและมั่นคงกว่าทศวรรษที่กำลังจะผ่านไป ถ้าเชื่อเรื่องวัฏจักร เมื่อตกต่ำแล้ว อีกหน่วยก็ดีเอง พอดีแล้วเราไม่ได้เรียนเตรียมเอาไว้ ไม่มีคนทำงานก็แย่ สถานการณ์เช่นนี้น่าจะเป็นโอกาสที่ได้ฝึกฝนพัฒนาคน เช่น เรื่องการใช้จ่ายไม่ให้ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ ดังเช่นที่โบราณท่านกล่าวไว้ว่า

มีสิ่งพึงประจบให้ครบบาท
 อย่าให้ขาดสิ่งของต้องประสงค์
 จงมักน้อยกินน้อยค่อยบรรจง
 อย่าจ่ายลงให้มากจะชากนาน
 ไม่ควรซื้อก็อย่าไปฟิไรซื้อ
 ให้เป็นมือเป็นคราวทั้งคาวหวาน*...

ปัจจุบันอาจจะประหยัดอย่างที่ท่านสุนทรภู่กล่าวไว้หมดไม่ได้ เพราะเราไม่อยู่ในภาวะที่จะทำอะไร ๆ เองได้มากเหมือนสมัยโบราณ แต่ถึงโบราณยังไง ถ้าวิเคราะห์คำกล่าวนี้อีก ๆ แล้ว ปัจจุบันเราทำอะไรทุกอย่างไม่ได้ ต้องมีแลกเปลี่ยน ให้คนอื่นช่วยทำ หรือว่าซื้อหามา แต่ถ้าต้องซื้อก็ต้องหัดทำงบประมาณ เด็ก ๆ หัดทำเองก็ได้ คือมีเงินอยู่จำนวนหนึ่งที่จะใช้ ก็ต้องดูก็ว่าจะซื้ออะไรได้บ้าง ถ้าเงินไม่พอ ก็ต้องจัดลำดับว่าเราต้องการอะไรมา อะไรจำเป็นก่อนหลัง นึกถึงเมื่อตอนเป็นเด็ก อยากได้สมุดสักเล่ม ยังโดนถามว่า เมื่อได้สมุดนี้ไปแล้วจะใช้ให้เกิดประโยชน์อะไรได้บ้าง มีแล้วจะดีขึ้นอย่างไร ก็ต้องหัดใช้ความคิดตั้งแต่อยู่ชั้นประถม

ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ เมื่อได้ของมาแล้ว เช่นอุปกรณ์การเรียนการสอน ซึ่งบางอย่างมีราคาแพงมาก ก็ควรจะใช้ของนั้นให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น ของราคา 1,000 บาท ใช้ไปใช้มาเหลือเพียง 1 บาทเท่านั้น ก็ต้องใช้อย่างถนอม ไม่ทิ้งขว้าง มิเพื่อใช้จริง ๆ ไม่ใช่มีเพื่อความโก้เก๋ต่าง ๆ

มี 2 ความคิดที่ขัดแย้งกัน คือ การใช้ของบางครั้งใช้อย่างถนอม ๆ ทำให้ใช้ได้ยาวนานไป ก็ไม่ดีเหมือนกัน เพราะทำให้ไม่เกิดการผลัดใหม่ อีกพวกหนึ่งบอกว่าการใช้ของอย่างถนอมให้เก็บไว้ใช้ได้ยาวนาน ๆ เป็นการประหยัดทรัพยากร ที่จริงแล้วไม่แต่เฉพาะของ แม้แต่อาคารสถานที่ก็ควรคำนึงถึงความคุ้มค่าในการใช้สอยมากกว่าการทำให้โอ้อ่า และอาคารที่ใช้ได้นั้นควรต้องใช้ให้เต็มที่ เช่น บางครั้งอยู่ใกล้กัน แต่ต่างคนก็ต่างสร้างจนมีมากเกินความจำเป็น เพราะผู้คนมักคิดกันว่าเป็นงบประมาณ หรือที่พูดกันว่าได้งบประมาณมา งบประมาณเป็นของรัฐบาล

---

*อ้างอิงตามต้นฉบับที่กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ในโครงการฉลอง 200 ปีวีเอกสุนทรภู่ พ.ศ. 2529 ที่พิมพ์เผยแพร่กันทั่วไปนั้นได้แก้ไขให้เคลื่อนจากต้นฉบับบ้าง เช่น “มีสิ่งพึงบรรจบให้ครบบาท” “ถ้ามีน้อยใช้น้อยค่อยบรรจง” คำว่า ประจบ นั้นความหมายหนึ่งแปลว่า บรรจบเพิ่มให้ครบจำนวน จดกัน ใกล้ชิดต่อกัน ทำให้เข้ากันสนิท แต่โดยทั่วไปแล้ว ปัจจุบันมักจะรับรู้กันในความหมายของการประจบประแจง (พูดหรือทำให้เขารักเขาชอบ) ไม่ค่อยรับรู้กันในอีกความหมายหนึ่ง

จึงไม่รู้จักเสียขาย ถือว่าเป็นงบประมาณของหน่วยงานเรา ไม่ยอมให้ผู้อื่นใช้ร่วม ที่จริงเงินหรืออุปกรณ์เหล่านี้ไม่ได้เป็นของรัฐบาล แต่เป็นของราษฎรที่ทำงานเหนื่อยยากและเสียภาษีอากรให้รัฐ

นอกจากนั้นของบางอย่าง เช่น คอมพิวเตอร์ งานรับสัญญาณดาวเทียม จะของงบประมาณมานั้นก็ต้องคิดว่า จะใช้ให้เต็มศักยภาพหรือมีประสิทธิภาพได้หรือไม่ อาจจะต้องคิด cost benefit หรือ cost effectiveness มีการวางแผนการใช้งานร่วมกับหน่วยงานอื่นที่อยู่ใกล้เคียงได้หรือไม่ หรือผู้ที่ใช้นั้นมีความเข้าใจเทคนิคการใช้เครื่องมือชิ้นนั้นเพียงพอจะหรือไม่อย่างไร ถ้ามีของแล้วยังไม่รู้เทคนิคก็ต้องฝึกหัดให้ได้เสียก่อน ต้องฝึกให้เกิดความคิดสร้างสรรค์สามารถสร้างของใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับทรัพยากรหรือศักยภาพที่มีอยู่ มีปัญหาอีกอย่างที่ควรคิดกัน คือ จะลดการพึ่งพาผู้อื่นได้อย่างไร เพียงไร หรือควรที่จะเพิ่มการพึ่งพาซึ่งกันและกันในอัตราแค่ไหน เพราะถ้าจะไม่พึ่งกันเลยก็ไม่ได้ แต่พึ่งมากก็ไม่ดี เหล่านี้เป็นต้น นี่คือนวโน้มของปัญหาในอนาคต

ในด้านความเสมอภาคทางการศึกษานั้น สมัยโบราณการเรียนการสอนเป็นไปตามหมู่คณะและวงศ์ตระกูล หรือบางคนก็หวงวิชา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งเสริมให้เกิดการศึกษามวลชน มีพระราชประสงค์ให้คนทั่วไปได้มีโอกาสเรียนรู้เสมอกัน ไม่ว่าจะเป็นลูกท่านหรือลูกชานา หรือใคร ๆ ก็ตาม ทรงใช้คำว่าเสมอกัน มีพระราชดำรัสเช่นนี้ พระราชบัญญัติประถมศึกษาจึงเกิดขึ้นในรัชกาลต่อมา

แนวโน้มนี้จะมีต่อไปเรื่องการศึกษาพื้นฐาน 12 ปี รวมทั้งสมัยนี้ที่เปิดโอกาสให้นักเรียนด้อยโอกาส เช่น ผู้ที่อยู่ในถิ่นห่างไกลทุรกันดาร ยากจน ผู้ที่มีปัญหาครอบครัว ผู้ที่มีความบกพร่องทางร่างกายและทางสมอง ความบกพร่องเหล่านี้ บางอย่างป้องกันหรือแก้ไขไม่ได้ หรือทำได้ยาก บางอย่างก็ทำได้ เช่น การป้องกันโรค การแก้ไขปัญหาทุพโภชนาการ การสร้างความเสมอภาคเช่นนี้อาจต้องใช้อุปกรณ์พิเศษ รวมทั้งต้องใช้ครูหรือผู้ปฏิบัติที่ได้รับการอบรมมาเฉพาะทาง ที่จริงการศึกษาผู้ใหญ่ก็เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนที่ไม่ได้อยู่ในวัยเรียน ซึ่งถือว่าเป็นผู้ด้อยโอกาสพวกหนึ่งด้วยเช่นกัน เพราะมีงานยุ่ง จะเรียนก็ไม่ค่อยมีเวลา ก็ต้องให้เขามีโอกาสได้เรียนตามศักยภาพและเวลาที่เอื้ออำนวยให้ ถือว่าเป็นการสร้างเสมอภาคเท่าเทียมกันทางสังคมอย่างหนึ่ง อนึ่ง การคัดเลือกบุคคลเข้าศึกษาในระดับต่าง ๆ นั้น ผู้รับผิดชอบในการคัดเลือกต้องมีความชำนาญและมีคุณธรรม จึงจะทำได้อย่างโปร่งใส ยุติธรรม ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง

แนวโน้มความรู้ทศวรรษหน้าจะมีหลายอย่าง ดังนี้

ประการแรก **ความรู้สากล** คือ ความรู้ที่จะสามารถเปรียบเทียบกันได้ทั่วโลก

ประการที่ 2 **ความรู้ที่เป็นมาตรฐานระดับประเทศ** ที่เราจะกำหนดว่าคนไทยควรต้องรู้อะไร

ประการที่ 3 **ความรู้ท้องถิ่น** ที่ทำให้เรารู้ความเป็นมาและศักยภาพของท้องถิ่น

ที่สำคัญคือ จะต้องสามารถโยงความรู้ทั้ง 3 ระดับนี้ให้เข้ากันได้ เช่น นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาช่วยวิชาชีพในท้องถิ่น โดยอาจารย์ต่าง ๆ ทำโครงการพัฒนาวิชาชีพเกษตรในระดับประเทศนักเรียนจะต้องมีความรู้ในวิชาวิทยาศาสตร์อะไรและอย่างไร เช่น ให้เรียนรู้เทคโนโลยีการเพาะเนื้อเยื่อ โดยหวังว่าผู้ที่มีความรู้แล้วจะสามารถบริการชุมชนวงแคบ ๆ ในตำบลของเขาได้ หรือการโยงเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้าน เช่น มีพืชอะไรในท้องถิ่นที่สมควรนำเทคโนโลยีที่เรียนรู้ใหม่นี้มาทำ

เรื่องความรู้ด้านเทคโนโลยีนั้นเทคโนโลยีชีวภาพเป็นเทคโนโลยีที่จะมีศักยภาพมากต่อไปในอนาคต เช่นเดียวกับ Information Technology หรือ IT และเทคโนโลยีด้านโทรคมนาคมสื่อสาร โดยเฉพาะในด้านเทคโนโลยีเท่านั้น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการศึกษาหรือการสร้างควมชื่นชมในศิลปวัฒนธรรมระดับนานาชาติ ระดับประเทศ และระดับท้องถิ่นนั้น ก็มีความสำคัญยิ่ง จะช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตใจและก็สร้างความสามัคคีในสังคมทุกระดับ

สุ จิ ปุ ลิ และการศึกษาที่สมดุล

ทศวรรษหน้าแนวโน้มการศึกษาหาความรู้จะเป็นอย่างไรก็ตาม จะขออนุญาตยืนยันหลักการเก่าแก่ที่ปู่ ย่า ตา ยาย เชื้อกันมา ข้าพเจ้าเองทุกครั้งที่ใครมาขอให้พูดเรื่องการศึกษา ก็จะย้ำหลักเก่า ๆ ที่คนซึ่งอายุมากหน่อยจะเคยได้ยิน ส่วนคนสมัยใหม่อาจจะไม่เคยได้ยินแล้วคือ “สุ จิ ปุ ลิ” และการแบ่งการศึกษาที่สมดุลเป็น พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นหลักการที่สามารถปรับใช้ได้อย่างสอดคล้องกลมกลืนกับทุกกาลสมัย

สุ คือ สุตมยปัญญา หรือปัญญาที่เกิดขึ้นจากการฟัง ในที่นี้ขอตีความว่าการฟังคือการรับสารหรือสาระทั้งปวง รวมทั้งการได้รู้ ได้เห็น และการอ่านหนังสือ ที่จริงหนังสือน่าจะยังเป็นสื่อหลักสื่อหนึ่งที่ทำให้ความรู้ความบันเทิง ปัจจุบันนี้มีสื่ออื่น ๆ อีก เช่น โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ ออนไลน์ ซึ่งเป็นการสื่อสาร 2 ทางสำหรับโรงเรียนที่มีเครือข่าย SchoolNet หรือโครงการพัฒนาเนื้อหาความรู้สำหรับเครือข่ายเพื่อโรงเรียนไทยที่กำลังทำกันอยู่ในขณะนี้จะเป็นซีดีรวม

หรือ CAI (Computer-Aided Instruction หรือคอมพิวเตอร์ช่วยสอน) ตอนนี้มีกันมากขึ้น แต่สื่อพวกนี้ราคาค่อนข้างแพง บางแห่งใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพดี แต่บางแห่งมีไว้ก็ยังไม่ได้ใช้ อย่างมีประสิทธิภาพ คงจะต้องแก้ไขกันไป ในที่นี้ขอแนะนำสารานุกรมสำหรับเยาวชนตามพระราชประสงค์ซึ่งโรงเรียนส่วนใหญ่จะมีอยู่แล้ว ขณะนี้มีเว็บไซต์ (Web Site) อยู่ในเครือข่ายกาญจนาภิเษก (<http://kanchanapisek.or.th/>) เนื่องจากสารานุกรมนี้เพิ่งฉลองครบรอบ 30 ปี มีการเผยแพร่อย่างมาก จึงไม่ขอกล่าวซ้ำอีก

จ คือ **จินตมยปัญญา** คือปัญญาที่เกิดจากการคิด คิดในที่นี้ไม่ใช่คิดสังเดชแต่ต้องค้นคว้าหรือมี “สุ” มาก่อนจึงจะมี “จ” ได้ แล้วใช้ปัญญาความคิดไตร่ตรองว่าจะไรควรเป็นอะไร เป็นการกรองอีกทีว่าที่เราได้ สุ มานั้นเป็น สุ ถูกหรือ สุ ผิด เป็นการหัดใช้เหตุผลวิเคราะห์ เพื่อให้มีปัญญาแหลมคมและเพิ่มพูนมากขึ้น การใช้ จ นี้จะช่วยให้เกิดจินตนาการและการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ รวมทั้งสิ่งทั้งดงามมีศิลปะด้วย

ป คือ **ปุจฉา** แปลว่า ถาม มาจาก สุ และ จิ ต้องมีความปรารถนาหาคำตอบเพิ่มเติม ให้มีปัญญางอกเงยยิ่ง ๆ ขึ้น แนวโน้มทศวรรษหน้า ปุ เป็นเรื่องสำคัญ ไม่ใช่รู้จากการบรรยายเฉย ๆ ต้องบรรยายไปพลาถถามไปพลาถด้วย

ลิ คือ **ลิขิต** หรือจดบันทึก เมื่อได้คำตอบหรือข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์บนรากฐานของเหตุผลแล้วก็ต้อง ลิ ในสมัยเด็ก ๆ อาจารย์กำชัย ทองหล่อ สอนภาษาไทย ให้ท่องว่า “น้ำมากปลาไม่ตาย จดหลายหลายสอบไม่ตก” แต่จดแล้วลืมอ่านก็ตกเหมือนกัน ต่อมากำว่า จด ก็ขยายออกมาใช้ในความหมายของการพิมพ์ด้วย การทำฐานข้อมูลของคอมพิวเตอร์ (Computer Database) ถือเป็นการ ลิ อย่างหนึ่ง การจดนั่นถือว่าจดเพื่อให้เรารู้เอง และเพื่อให้คนอื่นเอาไปศึกษาแล้วรู้ต่อด้วย เดียวนี้มีแนวโน้มว่าความรู้ต่าง ๆ นั้น คนเดียวทำไม่ได้ ต้องใช้เวลานานหลายชั่วคน หรือหลายคนช่วยกันทำ

ส่วนการศึกษา 4 แขนงนั้นเป็นเรื่องที่เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทุกด้าน เป็นแนวทางที่เหมาะสมกับการพัฒนาการศึกษา เป็นวิธีสร้างทรัพยากรที่มีคุณภาพแก่ประเทศ

พุทธศึกษา หมายถึงการศึกษาเนื้อหาความรู้วิชาการที่มีหลายสาขา แต่ละสาขามีวิธีการ สุ จิ ปุ ลิ ต่าง ๆ กัน แต่ก่อนนี้พูดกันว่า “มีความรู้รู้กระจ่างแม้เพียงเดียว แต่ให้เชี่ยวชาญเกิดจะเกิดผล” บางคนบอกว่าปัจจุบันรู้อย่างเดียวหรือที่เรียกว่าชุดหลุมลึกยังไม่พอ ต้องมีความรู้รอบตัวดังที่ฝรั่งกล่าวว่าเป็น Renaissance man คือคนสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ตอนนั้นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14-16 ซึ่งผ่านมาหลายร้อยปีแล้วนั้น คนเป็นทั้งกวี จิตรกร นักวิทยาศาสตร์ ครบทุกอย่าง จึงจะถือว่าเป็นคนมีการศึกษา แต่พอมาถึงตอนนี้ความรู้มีหลายอย่างเพิ่มเข้ามาทุกที เรียบเท่าไรก็ไม่หมด ชื่นคนเดียวเป็นหมดทุกอย่างก็ทำอะไรไม่ได้

จึงแนะนำว่าให้รู้จักเสียอย่างหนึ่ง แล้วรู้พอสมควรหรือรู้รอบอีกหลาย ๆ อย่าง ข้อสำคัญคือ ต้องสามารถโยงความรู้เข้าด้วยกันหรือหาว่าความรู้นั้นอยู่ที่ไหน แล้วดึงมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ได้

นักเรียนสมัยใหม่นี้เรียนยาก เพราะสาขาของความรู้มีมากขึ้นและที่มาโยงกันนั้นก็มากต่างจากสมัยก่อน จะมาตัดว่ารู้อย่างหนึ่งต้องไม่รู้อีกอย่างหนึ่งนั้นไม่ได้ นักเรียนควรมีโอกาสได้เรียนวิชาอย่างกว้างขวางโดยไม่จำกัดสาขาวิชา

จริยศึกษา คือการสอนให้มีคุณธรรม คุณธรรมนั้นไม่ใช่เน้นหนักท่องจำคุณธรรมทางศาสนา ที่สำคัญคือ การปลูกฝังคุณธรรมในชีวิตประจำวัน เช่น ความซื่อตรง ถ้าเราขายของแล้วปลอมแปลงสินค้า ก็ทำให้เสียความน่าเชื่อถือ ต่อไปก็ไม่มีใครมาซื้ออีก คุณธรรมที่ควรฝึกอบรมให้มีในคนคือ การรู้จักถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เอื้อเฟื้อกันตามวาระอันควร มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติหน้าที่ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ มีระเบียบวินัย มีสำนึกที่ดีต่อส่วนรวม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเราต้องอยู่ร่วมกัน ต้องนึกถึงส่วนรวมก่อน ส่วนการเคารพในสิทธิและปัญญาของผู้อื่น เป็นเรื่องที่จะมีผู้ที่สำนึกมากเข้าทุกทีในอนาคต ถ้าเราไม่สำนึกก็อยู่ในโลกที่เขาสำนึกได้ลำบาก

เรื่องจริยศึกษาไม่ใช่สิ่งที่ทำได้ง่าย ๆ ต้องใช้เวลาในการปลูกฝังกล่อมเกลาดังแต่เด็ก เรื่องพุทธศึกษาคูประเดี๋ยวเดียวก็อาจจะเข้าใจได้ แต่จริยศึกษาเป็นเรื่องของการปฏิบัติ ครูต้องปฏิบัติเป็นแบบอย่างก่อน จึงจะช่วยให้การปลูกฝังจริยศึกษาประสบผลสัมฤทธิ์ที่ดีได้

พลศึกษา รวมถึงสุขศึกษา สุขากิจาบาล ความสะอาด การกินที่ถูกต้องตามสุขบัญญัติ เป็นการเสริมสร้างร่างกายให้แข็งแรงด้วยการออกกำลังกายให้เหมาะสมกับสภาพร่างกาย อาจไม่จำเป็นต้องเป็นเกมกีฬา การงานต่าง ๆ เช่น ภูเรือ น ทำสวน ก็นับเป็นพลศึกษาได้ พลศึกษาจะช่วยลดการป่วยไข้ แต่ถ้าทำมากเกินไปก็อาจทำให้ป่วยไข้ได้เช่นกัน นอกจากนั้นยังช่วยให้ร่างกายด้านทานโรคได้ ทำให้มีสมองพอที่จะเรียนรู้ และมีกำลังพอที่จะปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ การหัดพลศึกษาไม่จำเป็นต้องใช้อุปกรณ์แพงเสมอไป และไม่จำเป็นต้องเล่นกีฬาแข่งขันเอาชนะกัน อย่างเดียวเท่านั้น เรื่องพลศึกษานอกจากดูแลทางกายแล้ว ต้องดูแลทางจิตใจด้วย กายกับจิตต้องพัฒนาคู่กันไป

หัตถศึกษา คือ ความสามารถใช่มือประดิษฐ์งานหัตถกรรมได้ ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้ จะมีของสำเร็จรูป แต่การรู้จักใช่มือประดิษฐ์สิ่งของนั้นจะช่วยสมองด้านการสั่งงาน ความสัมพันธ์ระหว่างสมองกับมือจะดี หัตถศึกษาพื้นฐาน เช่น งานช่างไม้ เย็บผ้า ไฟฟ้า ช่างกล ล้วนสำคัญต่อชีวิตประจำวันของเรา หัตถศึกษาช่วยให้ผู้เรียนมีใจรักศิลปะ มีความเอื้อเฟื้อ มีจินตนาการ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดีต่องาน และเห็นคุณค่าของการทำงานโดยไม่รังเกียจว่าเป็นงานหนักหรืองานเบา หัตถศึกษาอาจเป็นเครื่องนำก่อนแล้วจึงสานต่อเป็นงานด้านอื่น ๆ

ตอนนี้เศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป คนเราอาจต้องมีทัศนคติที่ดีต่องาน เพราะการมีงานทำก็นับว่าเป็นบุญแล้ว แต่ก่อนนี้จะมีทัศนคติที่ว่าเรียนไปแล้วรังเกียจงาน เช่น บางคนเคยมีงานทำ พอมีการศึกษาสูงขึ้นเรียนจบระดับที่มากขึ้น กลับไปทำงานที่ทำอยู่เดิมไม่ได้ หรือทำงานบางอย่างก็ไม่ได้ เพราะเป็นงานต่ำ ทำไม่ได้ แทนที่จะคิดเอาความรู้ที่ได้เรียนเพิ่มขึ้นมาพัฒนาการทำงานด้วยวิธีการใหม่ที่ดีขึ้น การทำงานอะไรก็ตามต้องพัฒนาอยู่เสมอ ข้าพเจ้าคิดว่าถ้าเรียนไปแล้วทำให้มีประสิทธิภาพน้อยลงนั้นก็ไม่น่าจะเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง

แนวโน้มการศึกษาในทศวรรษหน้าอีกอย่างหนึ่งที่มีจะได้ยินได้ฟังกันอยู่ทุกวันนี้คือ การศึกษาที่ให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง ใน 2-3 วันนี่ไปที่ไหนทุกคนก็พูดให้ฟังถึงเรื่องนี้ แต่ก็ไม่ได้อธิบายอะไร ข้าพเจ้าเองก็ไม่ได้ไปอบรมด้วย ทำให้ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไรก็ต้องแต่งเอาเอง เข้าใจว่าวิธีการส่วนหนึ่งของการศึกษาที่ให้นักเรียนหรือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ เป็นสิ่งที่สอนกันมานานแล้ว ตอนข้าพเจ้าเด็ก ๆ ก็เคยได้รับการศึกษาแบบนี้ คือครูเอาใจใส่ส่งเสริมให้นักเรียนค้นคว้าหาความรู้ ด้วยการใช้ สุ จี ปุ ลิ และการศึกษา 4 อย่างนี้แหละ สถานศึกษาเดี๋ยวนี้ที่ใช้อยู่ก็มีแต่ปัจจุบันสถานศึกษาของเรามีเด็กมาก การศึกษาที่ให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางคงทำลำบากขึ้นที่สำคัญและควรเน้นกันคือ ต้องส่งเสริมนักเรียนเรื่องการค้นคว้าหาความรู้

สมัยใหม่ครูไม่ค่อยพอ เมื่อข้าพเจ้าไปเยี่ยมชมตามโรงเรียนจะได้ยินเสมอว่าโรงเรียนนี้ขาด 3 ตำแหน่ง โรงเรียนนี้ขาด 5 ตำแหน่ง จังหวัดนี้ขาด 500 จำเป็นต้องให้นักเรียนช่วยตัวเองกันบ้าง ที่จริงเรื่องให้นักเรียนค้นคว้าหาความรู้ช่วยตัวเองเป็นเรื่องของปรัชญาความคิดเพื่อพัฒนานักเรียน ไม่ใช่ว่าคนขาด เลยต้องให้นักเรียนช่วยตนเองบ้าง วิธีการหนึ่งที่เขาใช้กันเรื่องการศึกษาที่ให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางนั้นก็คือ ต้องมีงบประมาณหรือต้องเรียไรให้มีห้องสมุดสำหรับนักเรียน เราต้องปลุกฝังนักเรียนให้รู้สึกอยากอ่าน เคยเห็นโรงเรียนหลายแห่งสอนนักเรียนตั้งแต่เล็ก ๆ ให้รู้จักอ่านหนังสือ ให้เด็ก ๆ อ่านหนังสือคอนละเล่ม แล้วมาเล่าสู่กันฟังในหมู่เพื่อน ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดกันว่า วันนี้ฉันอ่านเล่มนี้ เธออ่านเล่มไหน เล่าให้กันฟังแลกเปลี่ยนความคิดและวิจารณ์กัน

ข้าพเจ้าเคยเปิดพบเว็บไซต์ของห้องสมุดประชาชนในต่างประเทศที่เป็นเวทีให้เด็กทำแบบนี้ ให้เด็กคนหนึ่งเขียนความคิดเห็นของตนลงไป เพื่อเล่าให้เด็กอื่น ๆ ที่เปิดดูทราบว่าเขามีความคิดต่อหนังสือเล่มนี้อย่างไร ในลักษณะนี้การอ่านเป็นรากฐานสำคัญของการใช้สื่ออื่น ๆ ต่อไป หลายแห่งบอกว่าสื่อหนังสือเป็นพื้นฐาน ส่วนสื่ออิเล็กทรอนิกส์นั้นเอาไว้ทีหลังแต่บางทฤษฎีก็ว่าให้ใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ตั้งแต่เด็กเล็กเลยก็มี

ข้าพเจ้าเองยังตัดสินใจไม่ถูกเหมือนกัน ต้องขอคิดอีกหน่อย เพราะบางครั้งในสถานะที่ทรัพยากรจำกัด เช่น มีคอมพิวเตอร์ในโรงเรียนนั้นเพียงจำนวนหนึ่ง เราจะให้โอกาสเด็กใด

หรือเด็กเล็กก่อนกัน บางคนบอกว่า เด็กโต โตแล้ว ควรจะใช้ก่อน ถ้ายังไม่ได้ใช้ก็จะพันวายไปเสียก่อน เพราะฉะนั้นต้องรีบจัดหาให้เขามีใช้ ส่วนเด็กเล็ก ๆ นั้นควรจะต้องรู้เรื่องของธรรมชาติ สิ่งที่เป็นไปตามที่เห็นเป็นจริงไปก่อน รอให้โตอีกสักนิดค่อยเรียนคอมพิวเตอร์ก็งั้น แต่บางคนบอกว่ายิ่งเด็กเล็กมากก็ยิ่งกดดันคนนี้ได้ว่องไวกว่าเด็กโต ข้าพเจ้านั้นสมัยเด็ก ๆ การใช้เครื่องมือเครื่องมือนี่ต่าง ๆ ดูเหมือนจะใช้การหมุนเป็นส่วนมาก เช่น การหมุนโทรศัพท์ การหมุนปรับหาค่าอะไรต่าง ๆ ก็ใช้มือหมุน แต่ในปัจจุบันนี้เปลี่ยนเป็นคนลงไปตรง ๆ สมัยหมุนกับสมัยกดก็เป็นคนละสมัยกันแล้ว

นอกจากการอ่านแล้ว บทบาทของครูในการสอนที่ให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางแบบตัวเองของข้าพเจ้านั้น จะต้องสร้างทักษะในการสังเกตแก่เด็กด้วย คือชี้ให้เด็กรู้จักสังเกตคุณลักษณะของผู้คน ลักษณะของธรรมชาติรอบตัว หรือสังเกตจากผลของการทดลองต่าง ๆ จะออกไปดูอะไรก็ควรเก็บมาศึกษา มาสังเกตดูว่ามีความเปลี่ยนแปลงอะไรและอย่างไรในสภาพธรรมชาติ กล่าวคือ ต้องสร้างให้มีความสามารถในการสังเกตสูง ต้องให้รักการเรียนรู้ หรือหมั่นศึกษาค้นคว้าอยู่เสมอ

ในสมัยก่อนเมื่อข้าพเจ้ายังเล็ก การสอนที่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นดีคือเขาสอนให้เราอยากดู อยากเห็น อยากดู อยากเรียน ไปเสียหมด บางครั้งก็มากเกินไปด้วยซ้ำ พออยากรู้ อยากเห็น แล้วก็อยากคิด อยากถาม อยากเสนอข้อคิดของตนเองบ้าง ขณะที่เรียนในตอนหลังนี้หลายคนมาบ่นกับข้าพเจ้าว่า เรียนแล้วนักเรียนอยากได้เพียงเกรดและคะแนนดี ๆ โดยไม่กระตือรือร้นที่จะอยากรู้หรือค้นคว้าอะไรเพิ่มเติมเองเลย ข้าพเจ้ายังบอกกับอาจารย์ท่านนั้นว่าสงสัยจะสอนไม่ดีเองมั้ง ต้องสอนแล้วเขาอยากรู้อยากค้นเพิ่มเติม และเมื่อเรียนแล้วจะต้องสามารถที่จะอธิบายความรู้ที่ตนได้รับมาแล้วรวบรวมความคิด เขียนให้ครูอาจารย์หรือผู้อื่นทราบได้

คนบางคนความรู้ดีเรียนมามาก แต่อธิบายไม่ได้เลย บางคนตอบปากเปล่าได้แต่เขียนออกมาไม่ได้ เขาบอกว่าที่จริงหนูก็รู้ แต่เขียนไม่ออก ทำให้ได้เกรดไม่ดี บางคนเคยทำแต่ข้อสอบปรนัยที่มีตัวเลือก 4-5 ตัวให้เลือก เมื่อมีตัวเลือกก็จะทำได้ แต่ถ้าให้คิดเองโดยไม่มี การบอกใบ้ให้ก็จะคิดไม่เป็น ความจริงมีตัวเลือกนั้นง่ายกว่า เพราะประสมมากับตนเอง อะไรที่เขายังไม่พูดให้ฟังจะนึกไม่ออก แต่ถ้าคนมาพูดให้ฟังเรื่อย ๆ ว่าอันนี้ใช่หรือไม่ จะตอบได้ว่าอันนั้นถูก อันนี้ผิด แต่ข้าพเจ้าแก่แล้วไม่เป็นไร อีกไม่เท่าไรก็ตาย ถ้าเป็นเด็ก ๆ ในทศวรรษหน้า น่าจะคิดเองเป็นตั้งแต่ต้น

บางคนให้ไปทำรายงานก็ไปถ่ายสำเนาข้อความจากหนังสือมาตัดแปะติดกาวหรือสมัยใหม่หน่อยก็ดึงมาจากอินเทอร์เน็ตแล้วมา paste ติดกัน โดยที่ไม่มีอะไรเป็นของตนเองเลยสักอย่างเดียว บางครั้งตรวจรายงานนักเรียน ในรายงานเขียนว่า "...ดังที่กล่าวไว้แล้วในหน้า 20"

ข้าพเจ้าต้องแอบกระซิบบอกว่า “ขอโทษ รายงานเธอมีเพียง 15 หน้าเท่านั้นนะ” การฝึกทักษะการเขียนจึงเป็นสิ่งที่น่าจะยังสำคัญอยู่สำหรับทศวรรษหน้า ส่วนศตวรรษหน้านั้นไม่ทราบอาจจะเป็นอย่างอื่นแล้วก็ได้

การเรียนให้จริงจังนั้นเริ่มจากของใช้ที่ไม่แพงก็ได้ แม้ว่าปัจจุบันจะนิยมใช้สื่อคอมพิวเตอร์กันมาก และถ้าใช้เป็นจะอำนวยความสะดวกได้มากก็ตาม ปัจจุบันการเรียนการสอนทางคอมพิวเตอร์มิได้เป็นการเรียนการสอนทางเดียวอย่างที่เรเคยเข้าใจกัน แต่เป็นการเรียนการสอน 2 ทาง เป็น interactive media ใช้พวก virtual reality, virtual classroom, virtual university เป็นต้น ลักษณะของการศึกษาทางไกลกำลังเป็นที่นิยมนกัน การสอนวิชาต่าง ๆ ในคอมพิวเตอร์นั้นจะฟังได้ทั้งเสียง เห็นภาพอาจารย์ที่กำลังพูด และสามารถส่งคำถามข้อคิดเห็นไปให้อีกฝ่ายหนึ่งได้ คนที่อยู่เมืองไทยอาจจะลงทะเบียนเรียนทางไกลที่ต่างประเทศ เช่น ยุโรป สหรัฐอเมริกา ก็ได้

การศึกษาระดับสูงในทศวรรษหน้านั้นมีแนวโน้มว่าจะปนกันหลายอย่าง กล่าวคือ มีทั้งการศึกษาแบบที่ครูมาสอนกันเองตัวต่อตัว หรือการใช้ระบบการศึกษาด้วยเครื่องมือเครื่องไม้เครื่องมือทางไกลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และคงจะมีแนวโน้มว่าเป็นการจัดการศึกษาโดยหลาย ๆ กลุ่มเข้าร่วมกัน ทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายเอกชนที่เป็นมูลนิธิหรือบริษัทการค้าต่าง ๆ บริษัทเหล่านี้จะต้องเน้นเรื่องการวิจัยและการพัฒนาของบริษัท หน่วยวิจัยและพัฒนาของบริษัทกับหน่วยวิจัยของสถาบันการศึกษาทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชน มีแนวโน้มที่จะร่วมกันในเรื่องของการออกทุนวิจัยและค้นคว้า จะคิดว่าใครจะได้ประโยชน์ ใครจะได้กำไร ซึ่งก็ต้องมีส่วนที่ได้กำไรทั้งสองฝ่าย และต้องคิดว่าใครเขาทำอะไรเขาก็ต้องหวังผลกำไรตอบแทนกันทั้งนั้น ในปัจจุบันและอนาคตของฟรีคงไม่มีแล้ว

ครูบางคนมาบอกว่า กลัวหมดความหมายถ้านำระบบใหม่เข้ามาใช้ ข้าพเจ้าคิดว่าหากครูไม่ปรับปรุงตนคงหมดความหมายแน่ เพราะระบบการศึกษาเช่นนี้เป็นแนวโน้มที่ใช้กันในอนาคต ครูต้องปรับตัวโดยจะต้องอ่านมาก การให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางนั้นถ้ามองให้ดีจะเห็นว่าเป็นการให้ครูเป็นศูนย์กลางด้วยเช่นกัน ถ้าครูจะเกณฑ์ให้นักเรียนอ่านโดยครูไม่อ่านนั้นไม่ได้ ครูจะต้องอ่านมากและศึกษาหาความรู้ใหม่ ๆ ให้มากอยู่เสมอ ไม่ใช่เอาความรู้ที่เรียนมาจากวิทยาลัยครูเมื่อ 20-30 ปีที่แล้วมาฉายซ้ำจากแต่เพียงอย่างเดียว ต้องสามารถแนะนำเด็กได้ว่าหากต้องการรู้เรื่องอะไรจะไปหาความรู้ได้ที่ไหน เช่น ถ้าเป็นแบบธรรมดาถือว่าเรื่องอย่างนี้จะต้องไปค้นในหนังสืออะไร บางครั้งต้องบอกสถานที่ที่จะไปค้นด้วย ต้องฝึกและพัฒนาเด็กให้รู้จักค้นหาข้อมูลหรือสารสนเทศที่ต้องการ

เมื่อเร็ว ๆ นี้ข้าพเจ้าไปที่โรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่ง เด็กทำรายงานมาเสนอให้ดู ข้าพเจ้าถามว่าข้อมูลที่ทำรายงานนี้หามาจากไหน เขาบอกว่าในห้องสมุดโรงเรียนนี้ไม่ค่อยมี เขาตามไปค้นในห้องสมุดอำเภอหลายแห่ง เพราะแต่ละอำเภอก็มีข้อมูลที่แตกต่างกันออกไป เช่น หนังสือนี้รูปดี แต่เรื่องไม่ได้เรื่อง หนังสือนี้เรื่องดี แต่รูปมั่ว ๆ ก็ต้องดูหลายเล่ม ข้าพเจ้าฟังดูก็ทราบว่าเขาเข้าใจที่จะรวบรวมค้นหา รู้ว่าจะไปหาที่ไหนและจะค้นหาอย่างไร

สมัยนี้หาความรู้ทางอินเทอร์เน็ตได้ด้วย ครูจึงน่าจะไปตรวจดูก่อนว่า เรื่องที่จะกำหนดวางแผนให้พูดในชั้นเรียนนั้นจะมีเว็บไซต์อะไรบ้างที่จะส่งเสริมการสนทนาในชั่วโมงนั้น ต้องตั้งข้อสังเกตได้ว่าเว็บไซต์นั้นเป็นอย่างไร เพราะในเรื่องเดียวกันจะมีหลายเว็บไซต์ แต่ละเว็บไซต์จะมีข้อเด่น ข้อด้อยที่ต่างกันออกไป นอกจากนั้นถึงจะมีเครื่องมือช่วยในการค้นหา (Search Engine) อยู่หลายชนิดก็ตาม ครูก็ต้องมีความรู้ที่ดีในเนื้อหาที่จะค้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางวิทยาศาสตร์ และน่าจะมีความรู้ภาษาอังกฤษที่ดีพอทั้งครูและนักเรียน เพราะเว็บไซต์เหล่านี้ภาษาอังกฤษจะมีมากกว่าภาษาไทย ในการสอนนั้นน่าจะช่วยให้เด็กออกความคิดได้ โดยไม่指望ครูเป็นผู้ถามนำแล้วให้เด็กตอบคล้ายตามตนเองแต่เพียงอย่างเดียว

การสอนแบบนี้ให้ได้ผลนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยากมาก ไม่ทราบว่าครูจะทำได้สักกี่คน เป็นหน้าที่ของสถาบันที่สร้างและอบรมครูจะต้องคำนึงว่า ครูจะต้องมีทั้งความรู้เนื้อหาที่แม่นยำ ถูกต้อง ทันสมัย และมีวิธีการสอนที่น่าสนใจ ชวนให้ติดตาม รวมทั้งต้องมีคุณธรรมที่ครูพึงมีต่อนักเรียน เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้ออาทร ความเอาใจใส่ในการสอน ความอดทน เป็นต้น ให้สมกับที่ถือกันว่า ครูบาอาจารย์เป็นที่ 2 รองจากบิดามารดา

แนวโน้มการศึกษาในทศวรรษหน้าที่ข้าพเจ้านึกออกก็มีเพียงเท่านี้ การประชุมในช่วงต่อไปท่านอื่นคงพูดบ้าง ข้าพเจ้าขอยุติเพียงแค่นี้